

6. *Очікуваність даного виду інформації.* Повідомлення несподіваної інформації, перебування якої у слідчого застане обвинуваченого знеачка, вплив такої інформації значно вище.

7. *Сутністість психічних відносин, що склалися раніше, поміж особами, що зведені на очну ставку.* Очна ставка є продовженням і розвитком відносин, що існували поміж учасниками раніше, і вони можуть зіграти вирішальну роль для результатів очної ставки.

8. *Активність психологічного впливу на особу, що дає неправдиві свідчення під час очної ставки з боку слідчого.* Під час очної ставки слідчий може продовжувати застосування найрізноманітніших методів психологічного впливу. Чим більш активний вплив слідчого, тим більш результативною може бути слідча дія.

Успіх очної ставки залежить від змінення слідчого передбачати поведінку учасників, можливий розвиток їхніх відносин і регулювати їх. Велику роль відіграє його здібність правильно орієнтуватися в ситуації, що склалася, і поліпшувати її шляхом використання різноманітних методів психологічного впливу, які, в свою чергу, трансформуються в тактичні прийоми.

Список літератури: 1. Новий тлумачний словник української мови у чотирьох томах. Т.1. К., 1998. 2. Порубов Н.И. Научные основы допроса на предварительном следствии. Минск, 1978. 3. Коновалова В.Е. Допрос: тактика и психология: Учебное пособие. Х., 1999. 4. Баев О.Я. Конфликтные ситуации на предварительном следствии. Основы предупреждения и разрешения. Воронеж, 1984. 5. Дулов А.В. Судебная психология. Минск, 1975. 6. Костюцкий М.В. Введение в юридическую психологию: методологические и теоретические проблемы. К., 1990. 7. Строгович М.С. Курс советского уголовного процесса. Т.1. М., 1968. 8. Пантелеев И.Ф. Некоторые вопросы психологии расследования преступлений // Труды ВЮЗИ. М., 1973. Вып.29. 9. Ратинов А.Р. Судебная психология для следователей. М., 1967. 10. Шенитько В.Ю. Теоретические проблемы систематизации тактических приемов в криминалистике. Х., 1995.

Надійшла до редколегії 16.11.01

О.М. Храмов

КРИМІНОЛОГІЧНА ХАРАКТЕРИСТИКА ТА ПОПЕРЕДЖЕННЯ «ТЕЛЕФОННОГО ТЕРОРИЗМУ»

Кримінальний Кодекс України містить в собі значну кількість статей, які передбачають в якості злочинів різноманітні агресивні вербальні дії. Це і різні погрози в насильницьких та корисливо-насильницьких злочинах, неправдиве повідомлення про скоєння злочину, знущання в вигляді систематичного приниження людської гідності та багато інших. Але існують деякі злочини, які отримали розповсюдження відносно недавно і їм не завжди дається належна оцінка з боку держави та правоохоронних органів, а також суспільства. Одним з таких злочинів є дії, які передбачені ст. 259 КК України – «Завідомо неправдиве повідомлення про загрозу безпеці громадян, знищення чи пошкодження об'єктів власності». Причиною її введення було широке розповсюдження таких дій, яке почалося в 1992 році. Особливе розповсюдження вони отримали в великих містах нашої країни. Об'єктом

цього злочину являється суспільна безпека, яка гарантує спокій громадян, діяльність приватних, колективних та державних установ, а також цілісність та недоторканість їх майна. Цей злочин в якості об'єктивної сторони має активні вербальні дії. Це повідомлення (усне, письмове, з використанням телефону, радіо та інших технічних засобів) про неправдиві події або обставини, які несуть в собі загрозу для людей, їх об'єднань або державі. Практичні працівники називають такі дії «телефонним тероризмом». З тероризмом більшість з нас знайома з інформаційних повідомлень. Страшні терористичні акти на території нашого близького сусіда – Росії, а також на території Сполучених Штатів Америки привертають увагу до цієї проблеми і в Україні. Найчастіше це повідомлення про закладення вибухівки в споруди державних органів, підприємств та організацій різних форм власності, в транспорт, тощо. Більшість цих погроз є неправдивими. При перевірці такої інформації правоохоронні органи не знаходять вибухівки в будинках та спорудах. Але цими діями злочинців наноситься велика шкода державі, підприємствам та організаціям. На таке повідомлення терміново прибуває слідчо-оперативна група, спеціальна бригада вибухово-технічної служби, наряди ППС, ДАІ. Окрім того прибувають аварійні бригади газової та енергетичної служби, пожежної охорони та швидкої допомоги. На перевірку кожного повідомлення залучається понад 50 працівників різних служб, які відриваються від виконання своїх службових обов'язків. Небезпечний район блокується нарядами міліції, а це теж десятки або сотні працівників. Дії по перевірці таких повідомлень та пошук вибухівки, наприклад, у багатопверхових будинках займає 2–3 години. Також необхідний час для евакуації великої кількості людей. При цьому припиняється початковий та виробничий процеси, ведення банківських операцій, порушується рух вантажних та пасажирських поїздів, державні кошти «вилітають у повітря» і не малі кошти. Ось деякі приклади: 06.01.1999 року невідомий по «02» повідомив, що по вул. Б.Хмельницького, 2 (Київській Центральній Універмаг) закладено вибухівку. Були евакуйовані 2500 чоловік, що знаходились в універмазі. Було нанесено збитків на суму близько 22 тис. гривнів. 4.09.2000 року о 17.45 в чергову частину УМВС України у Запорізькій області по телефону було передано повідомлення невідомим, що в пасажирському поїзді «Москва–Бердянськ» закладено вибуховий пристрій. Пасажири були евакуйовані, сім годин спеціалісти з Міністерства з надзвичайних ситуацій проводили обстеження вагонів. Вибухівку, звичайно, не знайшли. В результаті цього був зірваний графік руху поїздів, шкода була нанесена і пасажирам, які не вчасно прибули до місця призначення. Такі випадки трапляються і в м. Харкові. «Мінував» Південний вокзал, упродовж 1997–98 рр. повідомлення про закладення вибухівки у Харківському автодорожньому технікумі отримувались декілька разів. Таке повідомлення отримувалось і щодо Харківського текстильного технікуму, багатьох шкіл міста. Слід зазначити, що в останньому випадку злочинці були встановлені та затримані. Таких повідомлень у великих містах (Київ, Харків та інших) отримується в середньому від трьох до п'яти на добу. Всі вони оперативно перевіряються. Але слід зазначити, що кримінальних справ по

ст.259 КК (раніше ст. 206² КК) порушується незначна кількість. Так у Харківській області за період з 1993 по 1995 роки не було порушено жодної кримінальної справи. У 1996 році таких справ було 15, у 1997 році – 26, у 1998 році – 33, у 1999 – 20. Але за цей період було передано до суду: 1997 рік – одна справа, 1998 рік – дві, 1999 рік – три справи. Інші були зупинені за розшуком злочинців. Мала кількість порушених кримінальних справ, на мій погляд обумовлена наступними причинами : 1) відсутністю тяжких наслідків (хоча матеріальна шкода дуже велика, мова йдеться про відсутність фізичної шкоди, людських жертв, тощо); 2) безперспективністю розкриття цих злочинів, внаслідок відсутності необхідних технічних засобів та методик розслідування; 3) якщо і встановлюються суб'єкти злочину, то ними, в більшості, являються особи, які не досягли віку кримінальної відповідальності (16-ти років), а ними в більшості випадків виявляються школярі, учні професійно-технічних училищ та т.п. Всі ці фактори впливають на те, що кількість повідомлень про небезпеку громадян в кілька разів перевищує кількість порушених за цими злочинами кримінальних справ.

Найбільш розповсюдженими засобами передачі такої інформації являються: телефон та листи (в більшості анонімні). Більше 95 % таких повідомлень у Харкові передавалось злочинцями за допомогою телефону. Такі ж дані стосовно способу передачі анонімної агресивної інформації отримані і іншими дослідниками. Так В.П. Бахін та М.А. Михайлов повідомляють про те, що 98% неправдивих повідомлень про закладення вибухівки у Криму передавалось по телефону [1, с.15]. Це найбільш розповсюджений засіб передачі такої інформації. Тому спеціалісти та практичні працівники називають цей злочин – «телефонним» тероризмом. На мій погляд, цей засіб передачі повідомлень вибраний тому, що, на думку злочинців, дуже важко встановити телефон, з якого передається повідомлення і затримати злочинця. Для цього вони дзвонять з телефонів-автоматів і говорять дуже швидко (2–5 секунд), а потім швидко зникають. Іноді злочинці обирають і досить незвичайний засіб передачі загрозової інформації. Так, на адресу начальників УМВС та СБУ в Одеській області, а також начальника УБОЗ цієї області надійшли конверти, в які були вкладені по два невеличких пакети, з гексогеном та ацидом свинцю. Це сильні вибухові речовини. В конверті також була змістовна інструкція, як з цих речовин можна зробити вибухівку. На думку посадових осіб цих правоохоронних органів, таким чином злочинці намагаються погрожувати їм [2, с.6].

Найчастіше надходять неправдиві повідомлення про закладення вибухівки у наступних об'єктах: 1) навчальні та дошкільні заклади; 2) торговельні підприємства; 3) місця масового перебування людей (вокзали, театри тощо); 4) житло; 5) органи влади та управління; 6) транспортні засоби (поїзди, повітряні та водні судна); 7) інші державні установи; 8) комерційні та банківські структури; 9) правоохоронні органи; 10) стратегічні об'єкти (електростанції та т.п.).

Це злочин є дуже високо латентним, тому дуже важко дати соціально-демографічну характеристику злочинців, бо більшість їх не встановлюється правоохоронними органами. Аналізуючи таку інформацію, яка отримана в

м. Харкові, можна зробити висновок, що більше 50% повідомлень передається злочинцями чоловічої статі. Інша частина приблизно в рівних пропорціях повідомляється жінками та підлітками.

Аналіз мотивації таких злочинів дає можливість зробити висновок, що, скоюючи ці злочини, злочинці мають для себе дві основні мети: 1) мета дезорганізувати діяльність організації, підприємства, навчального закладу та т.п.; 2) корислива мета. Стосовно дії, які дезорганізують діяльність організації, підприємств, навчального закладу і т.п. має місце негативістська мотивація. Так, дві студентки повідомили про закладення вибухівки в текстильному технікумі м. Харкова. З телефону-автомату М. по «02» сповістила про погрозу вибуху. З показань затриманих було встановлено, що метою їх дії був зрив занять в технікумі. Вони не приховували від своїх друзів те, що вони скоїли цей злочин, а навпаки, вважали, що це допоможе ствердитись їм в очах товаришів [3].

Слід зазначити, що злочинці таким чином іноді бажають поліпшити свій матеріальний стан (мають корисливу мету). Так, пенсіонер з Луганська, колишній педагог, погрожував бізнесмену закладенням вибухівки в його офісі, якщо той не дасть грошей. Він представлявся членом чеченської общини вайнахів. Злочинець обрав ці дії як «останній доказу» відстоюванні своїх прав та інтересів і водночас бажав поліпшити своє матеріальне становище. В таких людей, зазвичай, немає ні бажання, ні можливості перетворювати свої погрози в життя, за ними приховується немічна образа на суспільство, неможливість змінити своє існування на краще, а також потреба ствердитись, бодай у власних очах, отримати негативні емоції, нервові збудження тощо. Практичні працівники дають наступну соціально-демографічну характеристику таким особам: 30% з них це пенсіонери, 23% – службовці, 18% – робітники та селяни та 4% – підприємці, інші – ніде не працюють [4, с.11].

На думку спеціалістів? слід очікувати зростання активної анонімної агресії. Засобами попередження таких злочинів можуть бути наступні заходи. По-перше, це технічні заходи. Усі правоохоронні органи повинні бути забезпечені автоматичними визначниками номера телефонного абонента, звукозаписуючою апаратурою, радіозв'язком. Назріла необхідність в створенні картотеки голосів цих анонімів, що дозволить при затриманні підозрюваного провести фonoскопичну експертизу. Така картотека вже формується в м. Києві. З 1994 р. в УМВС України функціонує відділ досліджень матеріалів та засобів звукового та відеозапису. Основними функціями роботи цього відділу є виконання експертиз з метою ідентифікації людей за голосом та мовленням, ідентифікації апаратури запису. Одним з напрямків у роботі відділу є дослідження голосів осіб, які анонімно повідомляють про закладення вибухівки. Начальник цього відділу повідомив, що можливості сучасної науки дозволяють не тільки ідентифікувати людину за голосом, а на основі голосу людини створити її соціальний портрет (рівень освіти, соціальний стан, професію, психологічний портрет аноніма, реальність погроз, які він висловлює та т.д.) [5, с.7]. Для такої складної роботи слід готувати спеціалістів. Але в Україні таких ще дуже мало. Для їх підго-

товки в Національній академії внутрішніх справ України відкрилася кафедра юридичного документоведення. Ця кафедра є унікальною. Подібної структури немає в жодному вузі СНД. Вченими цієї кафедри розроблені методики проведення фоноскопичних експертиз та встановлення особи за її голосом.

По-друге, важливе значення в розкритті цих злочинів має взаємодія правоохоронних органів з населенням. Використовуючи засоби масової інформації (телебачення, радіо), можна транслювати запис голосу. Люди можуть впізнати голос злочинця та повідомити в правоохоронні органи. Таким же шляхом у Харкові були встановлені неповнолітні М. і Ч., які повідомили про закладення вибухівки в Харківському текстильному технікумі. Запис повідомлення був представлений педагогам цього навчального закладу. Одразу дві жінки впізнали голос М., – студентки цього технікуму. Це підтвердила і фоноскопична експертиза.

По-третє, аналіз кримінальних справ про злочини, передбачені ст.259 КК України, дають підстави зробити висновок про те, що диспозиція цієї статті потребує змін. Питання кваліфікованого складу злочину у вигляді тяжких наслідків, є питанням оціночним та встановлюється у кожному конкретному випадку з урахуванням усіх обставин справи. Так, ч.2 цієї статті передбачає як кваліфікуючу обставину тяжкі наслідки, заподіяні правам та законним інтересам громадян (наприклад, вони повинні були залишити на певний час своє житло, відмовитись від оплачених послуг тощо), їх об'єднанням або державі (було зупинено виробництво, введена додаткова охорона об'єкта, проводилась пошукова робота з залученням спеціалістів та т.п.). Але всі ці дії або деякі з них завжди проводяться при перевірці таких повідомлень. Тому недоречно визнавати саме такі наслідки як кваліфікуючу обставину у ч.2 ст.259 КК.

Вивченням кримінальних справ нами встановлено, що більшість злочинців – це неповнолітні від 14 до 16 років. Цей злочин вони скоюють бажаючи таким чином «розважитись», зірвати навчальний процес та т.п. В такому віці молоді люди вже усвідомлюють небезпечність таких дій. Тому суб'єктом такого злочину може бути особа, яка досягла на момент скоєння злочину 14–ти років. Зниження віку кримінальної відповідальності за скоєння такого злочину відповідає всім умовам зниження віку кримінальної відповідальності.

Використання цієї кримінально-правової норми в такому вигляді дозволить більш ефективно вести боротьбу з такими злочинами та попереджувати їх. У такому вигляді ця стаття буде більш відповідати сучасним реаліям. Як справедливо повідомляв академік В.Н. Кудрявцев: «Процес криміналізації суспільно небезпечних діянь охоплює декілька стадій: отримання та оцінку інформації про розповсюдженість в державі певного виду діянь, які мають суспільну небезпеку; вивчення причин їх виникнення, основних ознак та соціальних наслідків; визначення перспектив боротьби з ними; прийняття рішення про доцільність створення нової кримінально-правової норми; розробка проекту нового закону» [6.с.3].

Список літератури: 1.Бахин В.П., Михайлов М.А., Особенности расследования криминальных взрывов. Симферополь, 1999. 2. Преступники угрожают // Факты.

2000. 19сентября; 3. Архів Дзержинського суду м. Харкова – крим.справа № 1-685/981;
4. Телефонні терористи – хто вони? // Голос України № 100(2337) 2000. 6 червня.
5. Наука в боротьбі зі злочинністю // Юридичний вісник України. 1999. 14–20 жовтня.
6. Кудрявцев В.Н. Криминализация: оптимальные модели // Уголовное право в борьбе с преступностью. М., 1983.

Надійшла до редколегії 01.11.01

Н.М. Косміна

ОСОБЛИВОСТІ ОГЛЯДУ МІСЦЯ НЕЗАКОННОГО ВИГОТОВЛЕННЯ СИНТЕТИЧНИХ НАРКОТИКІВ

Аналіз стану боротьби з незаконним обігом наркотичних засобів, психотропних речовин і прекурсорів свідчить, що останнім часом відбулися істотні зміни, які характеризуються не лише різким збільшенням обсягу протиправного виготовлення традиційного для України виду наркотиків зі снотворного маку та конопель з метою їхнього збуту, а й значним поширенням нетрадиційних видів наркотичних засобів кустарного виробництва. До останніх належать стимулятори амфетамінного ряду, які виготовляються в так званих підпільних лабораторіях.

Для ефективного розслідування злочинів щодо незаконного обігу наркотиків важливе значення має своєчасний огляд місця події та обшук – невідкладні слідчі дії, направлені на встановлення, фіксацію та дослідження матеріальної обстановки (ділянки місцевості, приміщення і т.д.), виявлення слідів злочину та інших фактичних даних, які дозволяють у сукупності з іншими доказами зробити висновки про механізм злочину і інші обставини розслідуваної події. Слідча практика свідчить, що при підготовці до проведення огляду або обшуку місцевості, де вирощували наркотики рослинного походження (мак, коноплю), або приміщення, яке може бути місцем виготовлення (підпільною нарколабораторією) або вживання (притоном) наркотиків, треба формувати слідчо-оперативну групу. До складу групи повинні входити: слідчий (дознавач), оперативні працівники відділу боротьби з незаконним обігом наркотиків (БНОН), карного розшуку, дільничний інспектор міліції, спеціалісти науково-дослідного експертно-криміналістичного центру (НДЕКЦ), а також кінолог [1, с.4].

При огляді місця події, обшуку у справах про незаконний обіг наркотиків поміч спеціаліста слідчому полягає в наступному:

- означення кордонів території, підлягаючої огляду (важливо при огляді ділянок, на яких вирощуються нарковмісні рослини);
- встановлення способу огляду місця найбільш ймовірного знаходження слідів злочину, речових доказів, а також об'єктів, підлягаючих огляду в першу чергу (наприклад, приладів для виготовлення наркотиків);
- вибір і використання технічних засобів відповідно об'єкту огляду та природі наркотиків;
- виявлення слідів, в тому числі і мікрооб'єктів (наприклад, в кишенях одягу підозрюваного), на посуду;